

Háttéranyag!

Könyveink témái sajnos nem avulnak! Keresse kiadványainkat!

A világ helyzete 2004 című könyvünk kiemelt témája *A fogyasztói társadalom*. Az 1. fejezet foglalkozik *A fogyasztás mai állásával*. A fogyasztás világméretű növekedése, annak környezeti hatásai mindenkit érintenek – elgondolkodott már azon, hogy mit és mennyit fogyaszt?

A fogyasztói társadalomról – a fogyasztás mai állása (Gary Gardner, Erik Assadourian, Radhika Sarin)

A fogyasztás nem rossz dolog. Az embernek ahhoz, hogy életben maradjon, fogyasztania kell, és a világ legszegényebbeinek többet kell fogyasztaniuk ahhoz, hogy emberhez méltóbb életet élhessenek, és több lehetőséghez jussanak. Ha azonban a fogyasztás öncélúvá válik, veszélybe sodorja az ember és környezete jóllétét – ha például valaki fő életcéljává válik, vagy pedig a kormány gazdaságpolitikájának sikerességét csak ezen mérik le. A tömeges fogyasztás gazdasága, amely a huszadik században sokak számára a bőséget hozta, a huszonegyedik században más kihívás elé néz: már nem a javak végtelen felhalmozására kell figyelni, hanem a jobb életminőségre, méghozzá minimális környezeti ártalom árán.

A javak és szolgáltatások fogyasztása gyakorlatilag valamennyi mutató – háztartási kiadások, a fogyasztók száma, nyersanyag-kitermelés – szerint az ipari államokban évtizedek óta erőteljesen növekszik, és ma gyorsan nő sok fejlődő országban is. A számok egy olyan világ történetéről szólnak, amelyet a fogyasztás forradalma teljesen átalakított.

Az egyéni fogyasztási kiadások – azaz a háztartások árúkra és szolgáltatásokra fordított kiadásai – 2000-re az 1960-as 4,8 billió dollárról 20 billióra nőtt (1995-ös árfolyamon). E négyszeres növekedés egy része a népesség szaporodásából fakad, legnagyobb része azonban a világ számos részén végbement fejlődésnek tulajdonítható. Ezek az általános számok elfedik a költségek óriási eltéréseit. A világ Észak-Amerikában és Nyugat-Európában élő 12 százaléka az összes egyéni fogyasztás 60 százalékáért felelős, míg a Dél-Ázsiában és Afrika déli vidékein élő egyharmad csupán 3,2 százalékkal részesedik a világ összes fogyasztásában.

1999-ben mintegy 2,8 milliárd ember – a Földön élők kétötöde – élt napi két dollárnál kevesebből, ami az ENSZ és a Világbank szerint az alapvető szükségletek kielégítésének minimális összege. Nagyjából 1,2 milliárd ember élt „rendkívüli szegénységben”, amit az egy dollárnál kevesebb napi bevétellel mérnek. Számukra és a világ minden szegénye számára a fogyasztási kiadások majdnem teljes mértékben az alapvető szükségletek kielégítését szolgálják. A fogyasztók legtöbb kiadása a világ gazdagabb területeire jut. Egy ENSZ-kutatás szerint a világméretű „fogyasztói osztály” tagjainak a vásárlóerő-paritás (a helyi valutában meghatározott vásárlóerőhöz igazított jövedelmi mérce) szerinti 7000 dollárnál több a jövedelmük, ami Nyugat-Európában körülbelül a hivatalosan meghatározott szegénységi küszöb. A világméretű fogyasztói osztály tagjaira jellemző, hogy televízióznak, telefonálnak és interneteznek, és az azok által közvetített kultúrát és gondolatokat is magukévá teszik. Ez a globális fogyasztói osztály összesen mintegy 1,7 milliárd emberből áll – ami több, mint a világ lakóinak egynegyede.

E globális fogyasztói osztálynak majdnem fele a fejlődő országokban él: csak Kínában és Indiában több mint 20 százalék. Valójában a két ország együttes, 362 millió embert kitevő fogyasztói osztálya népesebb, mint egész Nyugat-Európa fogyasztói osztálya (bár természetesen az átlagos kínai vagy indiai kevesebbet fogyaszt, mint az átlagos európai). A többi fejlődő ország nagy része azonban nem szerepel ebben az új fogyasztási hullámban: Afrika déli részének a fogyasztói osztálya, amely a legkisebb, csak 34 millió embert számlál.

A fejlődő országok, azon kívül, hogy nagy fogyasztói csoportokat foglalnak magukban, a legnagyobb lehetőséggel rendelkeznek arra is, hogy a fogyasztók arányait növeljék. Például Kína és India fogyasztói rétege a régió lakosságának csupán 16 százalékát teszi ki, míg Európában aránya 89 százalék. Valójában a legtöbb fejlődő országban a népesség felénél kevesebb – gyakran sokkal kevesebb – tartozik a fogyasztói osztályhoz, ami arra utal, hogy a növekedésnek tág lehetőségei vannak. A népesség előrejelzése alapján szerény becslések szerint 2015-re legalább kétmilliárd ember tartozik majd a világ fogyasztói osztályához.

Ezek a számok arra utalnak, hogy a fogyasztás huszonegyedik századi története legalább annyira a most kialakuló fogyasztó országokról fog szólni, mint a régiekről. Egy 2003-as ENSZ tanulmány szerint, ha Ázsiában az autótulajdonosok aránya elérné a világ átlagát, az 200 millió új autót jelentene a Földön, ami másfélszerese az Egyesült Államokban jelenleg futó autók számának. Ugyanakkor az ázsiai fogyasztás lehetséges növekedése miatti aggodalmak elhomályosítják a gazdag országokban esedékes reformok szükségességét, ahol már évtizedek óta a fogyasztás magas szintje az általános. A korán iparosodó országok – egyes európai államok, Észak-Amerika, Japán és Ausztrália – a felelősek a fogyasztással összefüggő világméretű környezetkárosodás és éghajlatváltozás méreteiért.

A fogyasztási irányzatok gyakorlatilag minden árut és szolgáltatást magukban foglalnak, amelyek többféleképpen kategorizálhatók. Az alapvető szükségletek tekintetében a tendenciák vegyesek. A napi kalóriabevitel mind az ipari, mind a fejlődő világban növekedett 1961 óta, ahogyan az étel-miszer-ellátás – legalábbis a világon összességében – bőségesebbé vált. A rekord mennyiségű étel-miszer-ellátás mellett az éhezés jelenléte azt a tényt fejezi ki, hogy a világ szegényei számára az étel-miszer még mindig drága, sovány jövedelmükhöz viszonyítva. Tanzániában például, ahol az egy főre eső háztartási kiadás 1998-ban 375 dollár volt, ennek 67 százalékát étel-miszere költötték. Japánban ugyanabban az évben az egy főre eső háztartási kiadás 13 568 dolláron állt, de ennek csak 12 százalékát költötték étel-miszere.

A világ gazdagjai nem csupán több kalóriát fogyasztanak, mint a szegények, hanem azok a kalóriák nagyobb valószínűséggel származnak olyan étel-miszerekből, például húsból és tejtermékből, amelyek előállításához nagy mennyiségű gabona, víz és energia szükséges. Az ipari országokban az emberek naponta 856 kalóriát állati termékekből nyernek, míg a fejlődő országokban ez csak 350 kalóriát tesz ki. És a fejlődő világ legjobban fejlődő régióiban még mindig növekszik a húsfogyasztás, ahogyan a jövedelmek emelkednek és az urbanizáció fokozódik. A világon elfogyasztott sertéshús felét például Kínában eszik meg, Brazília pedig az Egyesült Államok után a második legnagyobb marhahúsfogyasztó. És a húst egyre nagyobb mértékben fogyasztják gyorsétkezés formájában is, amelynek előállításához gyakran több energia szükséges.

A tiszta ivóvíz és a csatornázás – ami a fertőző betegségek terjedése elleni küzdelemben fontos – szintén alapvető fogyasztási szükséglet. A legtöbb árucikkhez hasonlóan a vízhez és a csatornázáshoz való hozzájutás is eltolódik a tehetősebb népességek felé, bár az utóbbi évtizedben ebből a szempontból valamelyest javult a szegények helyzete is. 2000-ben 1,1 milliárd ember nem jutott tiszta ivóvízhez, ha a hozzájutáson a fejenként naponta legalább 20 liter víz nyerését értjük a lakóhelytől legfeljebb egy kilométerre levő forrásból. És minden öt

emberből kettő nem élt csatornával vagy szennyvízgödörrel, vagy legalább egy egyszerű latrinával rendelkező helyen.

Ahogy a jövedelmek nőnek, az emberek hozzájutnak olyan fogyasztási cikkekhez, amelyek nem az élelmiszerek körébe tartoznak, és a nagyobb jólétet jelzik. A papírfelhasználás például növekedni kezd, ha több ember tanul meg írni-olvasni, és a kommunikáció erősödik. A papírfelhasználás 1950 és 1997 között világszerte több mint hatszorosára nőtt, és az 1970-es évek közepe óta megkétszereződött; egy átlagos brit 16-szor annyi papírt használt fel a huszadik század végén, mint az elején. A papír legnagyobb részét az ipari országokban termelik és használják fel: egyedül az Egyesült Államok a világ papírmennyiségének harmadát termeli és használja fel, és az amerikaiak évente több mint 300 kilogramm papírt használnak el. A fejlődő világ egészében ezzel szemben egy ember csupán évi 18 kilogramm papírt használ fel. Indiában ez az arány évi 4 kilogramm, és Afrika 20 országában 1 kilogrammnál is kevesebb. Az ENSZ Környezetvédelmi Programjának becslése szerint az alapvető olvasási és kommunikációs szükségletek kielégítésére 30-40 kilogramm papír kell egy embernek.

A fejlődés olyan árucikkeket is hozzáférhetővé tesz, amelyek a kényelem és a szórakozás magasabb szintjét ígérik milliók számára. 2002-ben 1,12 milliárd háztartásban – ez a világ népességének háromnegyede – volt legalább egy tévékészülék. A tévézés a szabadidő eltöltésének egyik legfőbb módja lett: ma az ipari világban egy ember átlagosan naponta három órát – szabadidejének felét – tölti a képernyő előtt. A tévé rengeteg olyan termékhez is közelebb viszi a nézőt, amely a reklámokban és a különböző műsorokban látható. És a képernyőn kirajzolódó kép egyre inkább globalizált jellegű. Az 1,12 milliárd, tévével felszerelt háztartás 31 százalékában fizetik a kábeltévé szolgáltatását, és így globális szórakoztató kultúrához jutnak. Bevezetése idején sok ilyen kényelmi eszközt luxusnak tekintettek, most viszont szükségletként jelennek meg. Valójában ahol ehhez a társadalmi infrastruktúra már kiépült, ott a fogyasztási cikkek a mindennapi élet szerves részévé váltak. A telefon például a kommunikáció fontos eszközévé vált – 2002-ben 1,1 milliárd vezetékes vonal és 1,1 milliárd mobiltelefon létezett. A világ népességének jelentős hányada, beleértve a világ fogyasztóinak nagy részét, mára hozzájutott a telefonhoz. A kommunikáció az internettel is fejlődött. A modern kommunikációnak ez az újabb hajtása ma mintegy 600 millió felhasználót kapcsol össze.

A fogyasztók kiadásainak tekintélyes része olyan javakra irányul, amelyekről állítható, hogy nem szükségesek a kényelemhez vagy a létezéshez, csak élvezetesebbé teszik az életet. Ezek a vásárlások mindent magukban foglalnak, az apró mindennapi kellemes dolgoktól – édesség vagy szódavíz – a nagyobbakig, mint például tengeri utazás, ékszer vagy sportkocsi. Az ilyen árucikkekre kiadott költség nem feltétlenül jelent vádat a világméretű fogyasztói osztály ellen, mivel a gondolkodó emberek nem értenek egyet abban, hogy mi jelenti a túlzott fogyasztást. Azonban az ezekre költött összegek mégis jelzik a számos országban létező fölös vagyont. Valójában a túlzott költségek nem érzékeljük annyira, mint amennyire költségesnek találjuk a szegények alapvető szükségleteinek kielégítését. A megfelelő élelmiszer, ivóvíz és alapfokú oktatás biztosítása a világ legszegényebbjéi számára mind elérhető volna kevesebb pénzből, mint amennyit az emberek évente kozmetikumokra, fagyalatra és állateledelre költenek.

A növekvő fogyasztási örület a huszadik században a nyersanyagok fokozott felhasználásához vezetett, amely a fogyasztás mértékének újabb mutatója a háztartási kiadások és a fogyasztók száma mellett. 1960 és 1995 között az ásványok világméretű felhasználása 2,5-szeresére nőtt, a fémeké 2,1-szeresére, a faanyagoké 2,3-szeresére, a szintetikus anyagoké – például műanyag – pedig 5,6-szeresére. Ez a növekedés meghaladta a világ népességének növekedését annak ellenére, hogy a gazdaság világszerte a szolgáltatások nagyobb aránya felé tolódott el, például a távközlési és pénzügyi szolgáltatások felé, amelyek nem olyan anyagigényesek, mint a termékek

előállítás, a szállítás és több, valaha vezető iparág. A fémek felhasználása például annak ellenére megkétszereződött, hogy a fémek már kevésbé fontosak a vagyonosodás szempontjából: 2000-ben a világgazdaság egy dollárnyi gazdasági eredmény létrehozásához 45 százalékkal kevesebb fémot használt fel, mint három évtizeddel korábban.

A fűtő- és alapanyagok fogyasztása ugyanazt a világméretű egyenlőtlenséget tükrözi, mint a végtermékeké. Egyedül az Egyesült Államok, amelynek népessége a világ össznépségének csak 5 százaléka, a Föld fosszilis üzemanyag-forrásainak közel negyedét használja fel: a szénnek körülbelül 25 százalékát, az olaj 26 százalékát és a földgáz 27 százalékát égeti el. Adjuk hozzá a többi gazdag ország fogyasztását, és nyilvánvalóvá válik néhányuk uralkodó helyzete a világ anyagfelhasználásában. A fémek közül az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Japán és Nyugat-Európa – ahol összesen a világ népességének 15 százaléka él – használja fel az évente termelt alumínium 61 százalékát, az ólom 60 százalékát, a réz 59 százalékát és az acél 49 százalékát. A személyenkénti felhasználás is nagy, különösen a szegényebb országokhoz viszonyítva. Az átlagos amerikai évente 22 kilogramm alumíniumot használ fel, míg az átlagos indiai csak 2 kilogrammot, az átlagos afrikai pedig 1 kilogrammnál is kevesebbet.

Ezenközben a világ növekvő papíréhsége egyre nagyobb terheket ró a világ erdeire. A papírgyártásra szánt fa részesedése például a világ fakitermelésének 19 százaléka, és az „ipari” célokra (nem tűzifának) kivágott fa 42 százaléka. 2050-re a cellulóz- és papírgyártásra jut majd a világ faszükségletének több mint fele.

A nyersanyagok – fémek és fa – fogyasztása elvileg nagymértékben független lehetne a javak és szolgáltatások fogyasztásától, mivel sok terméket lehetne újra feldolgozni vagy visszaforgatott anyagból gyártani. Azonban az anyagok a huszadik század legtöbb gazdaságában még második vagy harmadik felhasználásra sem kerültek vissza a körforgásba. A gazdaságban világszerte felhasznált anyagoknak még ma is igen kis részét teszi ki az újrafeldolgozás. A ma felhasznált ólomnak mintegy fele, az alumíniumnak, az acélnek és az aranyak pedig egyharmada származik újrafelhasználásból. A réznek csupán 13 százaléka ered újra felhasznált anyagból, ami az 1980-as 20 százalékról csökkent idáig. A városi hulladék újrafeldolgozása általában alacsony szintű, még azokban az országokban is, ahol volna pénz a visszaforgatásra. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 24 országa például, amely adatokat szolgáltat erről, a városi hulladéknak átlag 16 százalékát dolgozza fel újra; az országok fele a hulladéknak kevesebb mint 10 százalékát hasznosítja.

Ezenközben a teljes papírtermelés újrafeldolgozásból származó hányada csak csekély mértékben nőtt, az 1921-es 20 százalékról a mai 38 százalékra. Ez a papírfogyasztás sokkal gyorsabb ütemű növekedésével szemben azt jelenti, hogy a szűz papír mennyisége nagyobb, mint valaha. A FAO előrejelzése szerint a papírfogyasztás 2000 és 2010 között közel 30 százalékkal fog nőni, ezért az újrafeldolgozott papír aránya különösen kritikus, és jelentős hatása lesz a világ erdeinek épségére a következő években.